לתרומות, והצטרפות מנויים לקבלת הסיכומים בכל השפות מידי יום במייל במחיר סימלי ליום: עברית 1 ₪, תרגום 1$: נדרים פלוס | קהילות | חשבון הבנק: בנק הדואר מ"ח 8373952

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

מפעל הדף העולמי בעיון

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לידיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והחוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף מ"ו ע"א

אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה.

מדילפינן זאת ממה שאמרה התורה ונשמרת, משמע שהוא לאו, דהשמר פן ואל הם לשון לא תעשה, כמבואר כאן ופעמים רבות בתלמוד, ודעת הב"ש [סימן כ"א ס"ק ב'] שאיסור הרהור הוא איסור תורה, והיא דעת תוספות [ע"ז כ' ע"ב ד"ה שלא] שהיא דרשה גמורה, והסמ"ק [מצוה כ"ד] מנאה במנין המצוות. ומלשון הדרשה כאן משמע שהאיסור אינו מצד עצמו אלא מצד שיבא לידי טומאה, ונפקא מינה לענין הרהור אשה באיש, ועיין באריכות בזה בספר אבן ברורה [סימן כ"א] מה שהארכנו בזה בבירור הלכה שם [ס"ק א'].

בשלמא לרבי אליעזר בן יעקב היינו ופרשו השמלה.

הראשונים הקשו דמה תועיל השמלה לשיטת רבי אליעזר בן יעקב, דאי איכא עדים שזינתה, אע"ג דאיכא דם מקטלה, דדלמא דם ממקום אחר הוא, ואי ליכא עדים, כי ליכא דם בשמלה לאו מקטלה דלמא ראה ואבד, ועוד שמא זינתה והנואף הטה ונשארה בתולה, והדם שבא אחר כך אינו ראיה שלא זינתה.

והראב"ד [הביאו הרשב"א ד"ה בשלמא] תירץ דלא באו המקראות אלא להראות שנבעלה, ויביא האב השמלה כדי לחזק טענתו ולחזק עדות המזימין עידי הבעל. דהייו דבודאי לא מעלה השמלה ולא מורידה לענין לפטרה או לחייבה מיתה, אלא הראיה היא לשיטת רבי אליעזר בן יעקב שמדובר שנבעלה, ולכן אז שייך שיביא האב השמלה כנ"ל.

והתוספות [ד"ה בשלמא, וכן הביאו בריטב"א שם] כתבו לחדש דלא קנסו הכתוב לבעל המוציא שם רע אלא היכא דאיכא חוצפא טובא, שיעיז פניו לשנות את הידוע. אמנם סברא זו מחודשת מאוד, דלפי זה יש חידוש דין שאם אבדה השמלה וכו', ובאו עדים שהזימו את עידי הבעל, לא יתחייב הבעל, וזה חידוש שצריך לו ראיה. ויתירה מזו, העיקר חסר מן הספר, שהיה צריך להיות כתוב מפורש שאין מוציא שם רע לוקה ומשלם וכו' רק כאשר הראו השמלה והיא עם דם, ודבר זה אינו כתוב כלל בדברי רבי אליעזר בן יעקב, רק הגמרא אומרת שלפי רבי אליעזר בן יעקב מובן הפסוק, כאילו הוא דבר מובן מאיליו, וצ"ע. והריטב"א באמת הביא שיש שפירשו לשון הגמרא בשלמא לראב"י היינו דכתיב שמלה, דהוא כעין מה שהבאנו בשם הראב"ד, דהואיל וסבירא ליה שנבעלה, ממילא מסתמא עביד הכי אביה לתת הוכחה לדבריו אע"פ שאינו בירור גמור בעיקר הדין.

והחתם סופר [ד"ה רבי אליעזר] יישב הקושיא הנ"ל, על פי דברי הרמב"ם [פ"ג מהלכות איסורי ביאה ה"י] שכתב וז"ל, באו עדים אחר שבגרה או אחר שבעלה בעלה אע"פ שהעידו שזינתה בבית אביה כשהיתה נערה הרי זו נסקלת בבית הסקילה [ולא על פתח בית אביה]. והראב"ד השיג עליו, דהרי הלכה כרבי אליעזר בן יעקב שלא נאמרו דברי מוציא שם רע אלא כשבעל קודם שיוציא שם רע, ואחר כל זאת פתח בית אביה, וחכמים גם כן מודים לראב"י דאף בשבעל היה הדין כן. וכתב החתם סופר בביאור דברי הרמב"ם, דפשוט דדעת הרמב"ם לחלק אם הרגיש הבעל ע"י הבעילה שזינתה, כגון שלא מצא לה בתולים, ועי"ז באו עדים שזינתה ארוסה, אז נסקלת על פתח בית אביה. אבל כשלא הרגיש הבעל ע"י הבעילה, ואח"כ באו לה עדים, אזי הבעילה עשה אותה בוגרת ונידונית בבית הסקילה. ולפי זה כתב החתם סופר דמיושבת הקושיא הנ"ל שמלה זו מה מעלה ומה מורידה, דאם יטעון הבעל שהרגיש בשעת ביאה שאינה בתולה, יוכחש על ידי השמלה, ואף על פי שבאו עדים על שזנתה בבית אביה, מכל מקום תסקל בבית הסקילה ולא על פתח בית אביה, ויש בזה גם נפקא מינה, שבפרק הזמן שמוציאין אותה לבית הסקילה יכול האב למצוא לה זכות להצילה, וכתב עוד נפקא מינה שהסקילה תלויה בהבאת השמלה, דהואיל וקפיד רחמנא שיביאו לא תסקל עד שיעשו כן, וזה נפקא מינה גם בלא דעת הרמב"ם.

כולל ומכון ראש פינה:

דברי חיים 2 ירושלים | משרד: הפסגה 18 בית וגן ירושלים | מייל להשארת הודעות: mhconrospina@gmail.com | טל: 02-6423226 | פקס: 02-6428856 | נייד: 0527-670522

אמנם הרמב"ם עצמו כתב [פרק ג' מהלכות נערה בתולה הי"ב] שזה שנאמר בתורה ופרשו השמלה, לשון כבוד, שנושאין ונותנין בסתרי הדבר, וכן זה שיאמר האב ואלה בתולי בתי, הן זוממי עידי הבעל וכו'. כלומר באמת לא צריך להביא שמלה ממש, והוא כדעת חכמים, אבל רבי אליעזר בן יעקב אומר דברים ככתבן, שמלה ממש, והוא לכאורה סתירה, איך פוסק כרבי אליעזר בן יעקב ומבאר את הכתוב כדעת רבנן. אמנם דעת הירושלמי [כ"ו ע"א, הביאו הריטב"א כאן] דאף שדברים ככתבן מכל מקום הכוונה היא שיתחוורו הדברים כשמלה, וז"ל הירושלמי, תני רבי אליעזר בן יעקב אומר, ייאמרו הדברים ככתבן. מהו ייאמרו הדברים ככתבן, אמר רבי יוסי בי רבי בון, לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים. ופרשו השמלה, לא סוף דבר ופרשו השמלה, אלא עד שיתחוורו הדברים כשמלה.

והחתם סופר כתב ליישב את כל הנ"ל על פי הגמרא [נדה ס"ה ע"ב] שהיה רבי מאיר אומר מראה דמים משונים הן זה מזה, כיצד דם נדה אדום דם בתולים אינו אדום, דם נדה זיהום דם בתולים אינו זיהום, דם נדה בא מן המקור דם בתולים בא מן הצדדין. אמר רבי יצחק בר רבי יוסי אמר רבי יוחנן זו דברי רבי מאיר, אבל חכמים אומרים כל מראה דמים אחת הן. דלפי דעת רבי מאיר מובן איך יכולה להיות השמלה ראיה שהיה דם בתולים, כיון שצבע דם בתולים משונה משאר דמים, וממילא גם אין חשש שמא ירמו וישימו דם ציפור שם [כמו שבאמת מקשה שם הירושלמי], וממילא מובן שופרשו השמלה הוא כפשוטו. אבל לחכמים שכל מראה דמים אחד, ממילא יתכן גם כן שאין הבחנה בין דם ציפור לדם בתולים, וממילא שאין פרישת השמלה ראיה כלל, דאפשר שהוא דם ציפור, ובהכרח שופרשו השמלה אינה כפשוטו אלא דברים הברורים כשמלה.

והיוצא מזה, דרבי אליעזר בן יעקב דסבירא ליה דברים ככתבן, סובר כרבי מאיר לענין שינוי מראות הדמים, אבל לדידן דקיי"ל כרבנן דכל מראה דם אחד הם, דם נדה ודם בתולים, לכן אף דפסקינן כרבי אליעזר בן יעקב לענין הוצאת שם רע, מכל מקום אי אפשר לנו לפרש פרישת שמלה כמשמעה, דלדידן אינה ראיה לכלום, ולכן פירש הרמב"ם דהוא משל.

בעי רבי ירמיה שכרן בקרקע מהו.

צריך להבין מה הם צדדי הספק, דמהי תיתי למעט קרקע. ורש"י [ד"ה שכרן] כתב דהספק אם מדמינן ליה לריבית, דליתא בקרקע, או לממון. ולכאורה צ"ע, דאחר דילפת גזירה שוה פשיטא דהוא כריבית. והתוספות [ד"ה אתיא] כתבו דמזה רואים דאינה גזירה שוה גמורה. והחתם סופר כתב די"ל דמספקא ליה לפי מה שכתבו תוספות [ב"מ ס"א ע"א ד"ה אם דרבית דקרקע היינו שההלואה היתה קרקע וגם הפרעון של רבית יהיה בקרקע, והכא נהי שפרעון השכירות הוא הקרקע, אבל העדים שהוא שוכר אינם קרקע, ותליא זה בשאלה אם אדם הוא כקרקעות לכמה עניינים, כמבואר תוספות קידושין [ז' ע"א ד"ה וא"כ] ומגילה [כ"ג ע"ב ד"ה שמנין].

בעי רב אשי הוציא שם רע על נישואים הראשונים מהו על נישואי אחיו מהו.

ובעיא קמייתא לא איפשיטא, ובעיא בתרייתא איפשיטא, שאין דין מוציא שם רע על נישואי אחיו. והרמב"ם [פרק ג' מהלכות נערה בתולה ה"ט] כתב, קידש נערה וגירשה וחזר וקידשה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזינתה תחתיו בקדושין הראשונים ונמצאו זוממים הרי זה פטור, וכן אם היתה יבמתו שכנסה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזינתה תחת קידושי אחיו ונמצאו זוממים הרי זה פטור מן המלקות ומן התשלומין, וכל הפטור אם רצה לגרש יגרש. ותמה המשנה למלך איך יכול לגרש כשהוציא שם רע על קידושין הראשונים, הרי הוי ספיקא דאורייתא, ואיך יכול להוציאה דלמא קיימא ליה בלא יכול לשלחה. ונשאר בצ"ע.

והחתם סופר [ד"ה בעי] כתב ליישב, דיש לומר שאף שהזימו את העדים שהביא, מכל מקום הרי הוא טוען שזינתה תחתיו, ושהוא מאמין לעדים שהביא, ואם כן הרי היא אסורה עליו, דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, ואיך יכול לקיימה. אלא צריך לומר דהוי גזירת הכתוב, דבלא זה חייב להוציאה. ולכן בכל אופן שאין דין של מוציא שם רע, כגון בבוגרת, או שלא אמר בואו והעידוני וכדומה, לא רק דאינו מוזהר בלא יכול לשלחה, אלא אפילו אסורה עליו. ואם כן כאן במוציא שם רע על נישואים הראשונים דמספקא לן, אין הב"ד נזקקים לו לשום דבר, רצה לקיים יקיים רצה להוציא יוציא, דבכל אופן איכא ספק איסורא, או משום דשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא או משום דעבר אלאו דלא יוכל לשלחה, וא"כ מה לנו ולו, וקו"ל:

דף מו ע"ב

האב זכאי בבתו וכו' וזכאי במציאתה.

ובגמרא [מ"ז ע"א] מבואר שהטעם הוא משום איבה. ורש"י [ד"ה משום] פירש שמא לא יזון אותה, ותוספות [ד"ה משום] פירשו שמא יקדשה למנוול ומוכה שחין. והוא אפילו בקטנה, ולאו דוקא בנערה. והפני יהושע [ד"ה בתוספות בד"ה זכאי במציאתה] הביא בשם זקנו בספר מגיני שלמה שכתב דמציאת קטנה לאביה מדאורייתא, מהקישא דבתו לאמה, למאן דאמר בפרק קמא דב"מ [י"ב ע"ב] דמציאת אמה לרבה, והאריך לתמוה על לשון התוספות שכתבו דמציאת קטנה נמי משום איבה. והפני יהושע כתב דאין זה מוכרח, דאדרבה נראה להיפך, דמציאת אמה לרבה נמי לא הוי אלא מדרבנן, דלאחר שתקנו מציאת הבת לאביה, ממילא כשמוכר האב את בתו לאדון מוכר לו גם את הזכות הזו, אבל מדאורייתא מציאתה לעצמה.

וכתב הרשב"א [ד"ה מציאתה] דמה שמציאתה לאביה הוא משום תקנה ולא מעיקר הדין, אף שמעשה ידיה לאביה

מעיקר הדין, הוא משום דלא דמי למעשה ידיה שהן באין מחמת גופה ושבחא דגופא זכי ליה רחמנא, וגם אין זה דומה לקידושין שזיכתה לו התורה, דגם זה בכלל שבח גופה הוא, אבל מציאתה דלאו מחמת שבח גופה הן שלה היא, אלא דרבנן תקון ליה משום איבה.

דף מ"ז ע"א

תנו רבנן כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה מתה לא זכה הבעל בדברים הללו.

לדעת רש"י מדובר בארוסה שפסק לה אביה כלים אלו בנדונייתא שתכניס לבעלה וכתב לה מן האירוסין ומתה מן הארוסין, דרבנן סברי לא זכה הבעל בדברים הללו, ורבי נתן סבר זכה, ולפי פירוש זה בנשואה לכולי עלמא זכה הבעל, דזכותו חלה כבר בחופה. וכן רבינו חננאל ז"ל ושאר הגאונים ז"ל פירשו כפשטא דשמעתין, אבל בנשואה דכולי עלמא זכה הבעל לאלתר משכנסה לחופה, ואע"ג שכתובה בבית אביה.

ור"ת ז"ל פירש דמתניתין בנשואה, ואפילו הכי אומרים שלא זכה הבעל בהם אע"פ שנמסרה לחופה ונכתבה כתובה, דאומדן דעתא הוא שלא הקנה האב אלא על מנת שיבואו עמה לבית בעלה ותהנה בתו בהם שעה אחת בבית בעלה, וכיון שמתה קודם לכן שוב לא תהנה. ופסק להלכה כרבנן, מיהו גם רבנן לא אמרו אלא לפי שעדיין לא באו לבית הבעל, אבל אם באו לבית הבעל אע"פ שמתה לאלתר כשנכנסה לחופה אפילו רבנן מודו שהבעל יורשה.

וכל זה מעיקר הדין, אבל ר"ת החרים ועשה תקנה דכל שתמות תוך שנתה שתחזור הנדוניה לבית אביה, אבל אין דנין כתקנתו לדורות אלא לדורו. והראשונים הסמיכו תקנה זו על מה דאיתא בספרי [הובא בילקוט שמעוני ויקרא רמז תרע"ד] ותם לריק כחכם, הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא זרע ולא נכש ולא עדר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון ולקתו ואין בכך כלום. אבל אדם שעמל וזרע וחרש וזבל ודייר נכש וכסח ובשעת הקציר בא שדפון וירקון ולקתו ששניו של זה קהות. לכך נאמר ותם לריק כחכם. ד"א ותם לריק כחכם. רבי אומר זה הכרם ויש אומרים זה הפשתן. ד"א ותם לריק כחכם יש בני אדם שמשיא את בתו ופסק לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו, נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו. ועיקר יסוד התקנה היא משום שיש בזה עגמת נפש יתירה כמבואר כאן במדרש ובכל הפוסקים, והוא יסוד תקנות הקהילות שנביא לקמן.

והריטב"א והר"ן והראשונים כתבו להלכה דנקטינן כדפירוש רש"י ז"ל, כי כן פשטות הסוגיא.

וכל זה במתה הבת, ואם מת החתן עיין בסמוך.

והרמב"ם פסק [פרק כ"ג מהלכות אישות הט"ו], האב שפסק על ידי בתו לא קנת הבת אותה המתנה עד שיכנוס אותה בעלה, וכן הבן לא קנה עד שיכנוס, שכל הפוסק אינו פוסק אלא על מנת לכנוס, לפיכך הפוסק מעות לחתנו ומת קודם שיכנוס ונפלה לפני אחיו ליבום יכול האב לומר ליבם לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך איני רוצה ליתן, ואפילו היה הראשון עם הארץ והשני חכם ואע"פ שהבת רוצה בו:

והרמב"ם נקט דאין חילוק בין בן לבת, דבשניהם אמרינן אומדן דעת זה. ועוד רואים מלשון הגמרא והפוסקים, שמדובר שפסק לחתנו, ולא שנתן לבנו או בתו מתנה, וכן לשון הרמב"ם בתחילת דבריו האב שפסק על ידי בתו, והמשיך לפיכך וכו'. והטור [אבן העזר סימן נ"ג] כתב, וכתב הרמב"ם וכן הפוסק מעות לבנו לא קנה עד שיכנוס שכל הפוסק אינו פוסק אלא על מנת לכנוס. וכתב רב האי ז"ל דוקא בפוסק לחתנו, אבל בפוסק לבתו כיון שאמר בשעת קדושין הרי אני נותן לבתי כך וכך, קנתה הבת אע"פ שמת החתן, שאינו יכול לומר לא פסקתי לבתי אלא ע"מ שתבא לנישואי החתן, דמ"מ לבתו פסק וקנתה. והוסיף הטור וכתב, וכתב א"א הרא"ש ז"ל משמע מתוך דבריו אם מת החתן אפילו לא יבמה אחיו שחייב ליתן לבתו מה שפסק לה, והא לא מסתבר כלל, דודאי לא פסק לה אלא ע"מ שתנשא בהן, ואם לא ניסת ומתה והיה לה בן לא ירש הבן אותו ממון, אבל אם נתייבמה לא מצי למימר לאחיך הייתי רוצה ליתן שהרי לבתו פסק ולא פקעי הקדושין שמכחם יבמה אחיו.

ועוד כתב הטור, פסק הגאון, מי שפסק מעות לחתנו בשעת הקדושין ונתנם לו קודם החופה ומתה הבת ויש לה בן, יחזיר המעות לאב, שכל הפוסק דעתו ע"מ לכנוס. אבל מי שנותן לבתו סתם שתנשא בו ולא הזכיר שתנשא לפלוני, קנתה אותה מתנה, וכיון שנתקדשה אף על פי שבטלו הקידושין כשמתת הארוס אין האב יכול לחזור בו:

ובשו"ע [אבן העזר סימן נ"ג] הביא את סרטי הדינים להלכה, ופסק כדעת הרמב"ם והטור הנ"ל, והביא דעת רבינו האי גאון והרא"ש שהביא הטור בשם יש מי שאומר. וז"ל, [א] האב שפסק ע"י בתו, לא קנתה הבת אותה המתנה עד שיכניס אותה בעלה. וכן הבן לא קנה עד שיכניס, שכל הפוסק אינו פוסק אלא ע"מ לכנוס. לפיכך הפוסק מעות לחתנו [או לבנו], ומת קודם שיכניס, ונפלה לפני אחיו ליבם, יכול האב לומר ליבם: לאחיך הייתי רוצה ליתן, ולך איני רוצה ליתן. ואפילו היה הראשון עם הארץ והשני חכם, ואע"פ שהבת רוצה בו:

[ב] יש מי שאומר שהפוסק לבתו כגון שאמר בשעת קדושין: כך וכך אני נותן לבתי, קנתה הבת לענין שאם נתייבמה לא מצי למימר: לאחיך הייתי רוצה ליתן, שהרי לבתו פסק ולא פקעינן הקדושין שמכחם ייבמה אחיו:

[ג] הפוסק מעות לחתנו בשעת הקדושין, ונתנם לו קודם החופה, ומתה הבת ויש לה בן, יחזיר המעות לאב, שכל הפוסק דעתו ע"מ לכנוס. ויש מי שאומר דהני מילי בפוסק לחתנו, אבל מי שנותן לבתו סתם, שתנשא בו, ולא הזכיר שתנשא לפלוני, קנתה אותה מתנה, וכיון שנתקדשה, אע"פ שבטלו הקדושין כשמתת הארוס, אין האב יכול לחזור בו:

הגה. הפוסק מעות לחתנו או לבתו, וכנסה, ואח"כ מתה הבת ועדיין לא נתן, י"א שזכה בהן הבעל וצריך ליתן לו כל מה שפסק (רש"י והרמב"ם והר"ן ומרדכי בשם ר"י הלבן) ; ור"ת פירש דלא זכה בהן הבעל; ומכח ספק לא מפקינן ממונא מן האב (ת"ה שכ"א ומהרי"ק שורש צ"א והגהות מיימוני) כל זמן שלא באו פעם אחת ליד החתן (מרדכי פרק נערה), אפילו באו ליד שליש מכח שניהם (שם בת"ה). וי"א דאם באו ליד שליש, זכה בהם (מרדכי), וכן אם העמיד לו ערבות (הגהות מרדכי), אבל בלא זה, אפילו עשה האב עליו שטר וזקפן עליו במלוה ויש לו בנים ממנה, לא זכה בהן הבעל (ת"ה סי' שכ"א), ולא מפקינן מן האב, אבל אם תפס החתן לא מפקינן מיניה, דיכול לומר: קים לי כסברא הראשונה (מרדכי). וכל זה שלא בא פעם אחת ליד החתן בחיי הבת, אבל אם בא לידו פעם אחת, אף על פי שהחזיר ליד האב, זכה בכל. ואין חילוק בכל זה בין פוסק לבתו או לבנו ומת (כך משמע מלשון התקנה וכ"כ הגהות מרדכי בשם מוהר"ם).

עוד תקן ר"ת וחכמי צרפת שאף אם כבר נתן האב הנדוניא, אם מתה האשה או האיש תוך שנה ראשונה בלא זרע קיימא, חוזר הכל לאב או ליורשי המת. וי"א עוד דאף בשנה שנייה יחזרו חצי הנדוניא (הכל במרדכי), וכן המנהג פשוט במדינות אלו שנוהגים בזה כתקנת קהלות שו"ם; ודוקא מה שהוא בעין, חוזר, אבל מה שהוציא או נאבד, פטור, ובלבד שלא בזבז לאחר מיתה רק לצורכי קבורתה (גם זה שם). י"א דאם החתן רוצה למכור נכסים תוך שנתים, יורשים יכולים למחות מהאי טעמא (הגהות אלפסי פרק מציאת האשה). ועיין עוד מאלו הדינין לקמן סימן קי"ח: ע"כ מהשו"ע והרמ"א.

וכמובן שאין כאן המקום להרחיב בעניינים סבוכים אלו שספרי השו"ת מלאים מהם, מה עוד שתקנות אלו היו נוהגות באיזהו מקומן, לפי מנהג הקהילות, ומצינו עוד תקנות שנתקנו בקהילות השונות, כגון תקנת קהילות שו"ם המוזכרת כאן ברמ"א, ותקנת טוליטולא המוזכרת בסימן קי"ח [עיין שם בסעיפים ח' וי"ט], ויש מהם תקנות שנהגו רק לאותו דור כמו שכתבו הראשונים על תקנת רבינו תם. וכן כתב הסמ"ג [חלק מצות לא תעשה מצוה פ"א] דלא פשטה גזירתו בכל ישראל:

ויש כאן בנותן טעם להביא דברי הים של שלמה [פרק ד' אות י"ד] שמבאר את ענין המחלוקת והתקונות הנ"ל והשתלשלותם, ונביא מדבריו הפרטים העקריים הנוגעים לענייננו.

וכתב שם דנראה שאף לפי דינא דר"ת יש לחלק, היכא שדנו אותה למיתה בגזירה, או אכלה אריה, וכדומה לו במיתה דלא שכיחא כלל, שזכה החתן את הכל, דלא אמרינן שלא נתן אלא על מנת לכונסה ואם תמות לא יתן לו, אלא במיתה השכיחה קצת, אבל אונס כזה לא עלה בלבו. וכן פסק הרא"ש בתשובה [כלל נ"ד סימן א'] ומהרא"י הביאו בכתביו [ת"ה ח"ב סימן רס"ז], ואף שיש קצת לפקפק על זה, מכל מקום הבו דלא לוסיף עליה מאחר שדברי רש"י נראין עיקר [כמו שהבאנו לעיל]. וק"ו היכא שהמירה דתה, דהיא מילתא דלא שכיחא כלל ולא עלה על דעת אביה, וזכה החתן בכל אפילו באלו שלא גבה:

ולענין תקנתא דר"ת להחזיר הנדוניא בתוך שנה, וכן לחלק אחר שנתיים, לא נתפשט בכל ישראל, כאשר כתב הסמ"ג [לאוין פ"א], ואף ר"ת חזר בו בסוף ימיו. ומכל מקום אחר כך באו הקהילות והחזיקו התקנות וקראו תקנת שו"ם, ומאותה זמן והלאה נתפשט התקנות בשאר מקומות הרבה. וכתב היש"ש דנראה דמאחר שאין כאן תקנה קבועה בכל המקומות בשוה, אם כך לא אזלינן בתרה אלא בעיר שהוחזקה התקנה לנהוג כך אחריה על פי לומדים וותיקין, ואם התקינו בקהילה אזי ממילא כל הקהלות והסביבות הנגררים אחריה ינהגו כמותם, וכו'.

ותקנת שו"ם כך היא, שאם תמות בלא זרע קיימא בשנה ראשונה, יחזיר הכל, ובשנה שניה יחזיר החצי מכל וכל מה שנשאר מן הנדוניא מה שלא כלתה, ושלא יערים לכלות, רק הוצאת הקבורה, כפי מנהג המקום, ולפי כבודה וכבודו, ואם מעות הנדוניא הוציא בסחורה ובהקפה, נותנים לו זמן בית דין שלשים יום מעת הקבורה, אבל מן הרווח אין צריך להחזיר שום דבר, דעל זה לא נתקנה אלא על גוף הממון.

וגם לא נתקנה על מה שהאב נותן לנדן בנו, ולא עשו הקדמונים תקנה להפקיע כתובתה, שהוא נגד הדת והסברא. כך היה נראה בעיני לכאורה, אלא שמצאתי כתוב שאף בנדוניא שלו שייכה תקנת ר"ת. וז"ל תלמידו של הר"מ ז"ל [הג"ה מרדכי סימן רפ"ז] מה שתיקן ר"ת להחזיר הנדוניא לאב, לא על הבת לבד תיקן אלא אף על מיתת הבן תיקן, ומה שלא הזכיר הבן, לפי שהצרפתים נוהגים הבנות ליתן הנדוניא ולא על החתן, אבל אם היה הבן נותן הנדוניא ומת תוך השנה, הנדוניא חוזרת גם לאב, וכן דנתי לפני הר"ם, והודה לדברי, עד כאן לשונו. ואחר כך שמעתי שכן המנהג.

ומה שמחזיר, אין חילוק אם הנדוניא של אב או שאר קרובים הנותנים, ואין חילוק אם הם חיים אם לאו, לעולם מחזיר לנותנים או ליורשין. מכל מקום מי שנשא אלמנה או יתומה שיש נדוניא משלה, אכהאי גוונא לא תיקן ר"ת והקהילות, דלא שייך למימר ותם לריק כחכם, אלא להמשיא אותם, בין אב, בין אחרים, אבל לא בנדוניא שהיא מכנסת לבעלה. ואף בנכסי מלוג שהגוף שלה לא שייך בה דין דר" ולא תקנתו, דאכהאי גוונא לא שייך לריק כחכם, דדוקא אנדוניא, שהיא משום עגמת נפש, אבל ירושה שנפלה לה דהיינו נכסים, לא תקינו, והבו דלא לוסיף עליה. כן פסק הרא"ש בתשובה [כלל נ"ד סימן א'], וכן פסק מהרי"ו [סימן ס"ד] הלכה למעשה כוותיה:

ואף שחילקתי לעיל במילתא דלא שכיח כלל דלא שייך דינא דר"ת, ומודה בה שזכה הכל לפי שלא עלה על דעת האב, מכל מקום בתקנת ר"ת והקהילות אין חילוק בין שכיח ללא שכיח כלל, אלא לעולם שייך בה ותם לריק כחכם, ומשום עגמת נפש, דאי לא שכיח כלל כל שכן דאית ביה עגמת נפש

טובא, ומשום הכי אפילו המירה דתה שייך ביה תקנת ר"ת, דאין לך עגמת נפש גדולה מזו, שמאבד גוף וממון כאחת, שהרי אף אם תחזור אסורה לו לעולם, גם קשה לנקבה לחזור לדתה כידוע. ולפי הסברא כך נראה דעדיף יותר האי תקנתא מתקנתא דמיתה, שהרי אין לך עגמת נפש מזו. ע"כ הנוגע לעניננו.

ובמה שכתב הרמ"א ואין חילוק בכל זה בין פוסק לבתו או לבנו ומת, כתב בחלקת מחוקק [ס"ק י"ד] הביאור להלכה, דכשם שפוסק לבתו והנדן בבית אביה לא ירש בעלה לדעת ר"ת, כן פוסק לבנו והנדן עדיין בבית אביו לא תגבה האשה כתובה מנכסים אלו שהם ביד האב. וכתב הח"מ דלדינא דגמרא נראה פשוט שמיד כשכנס הבן זכה בנדן שלו, ואם מת האשה גובה כתובתה והבנים ירשו וליכא כאן עגמת נפש ואומדנא כמו גבי בת, ולכן תמה הח"מ על הרב שכתב שאין חילוק בין פוסק לבתו או לבנו על דברי ר"ת שהם מיירי מדינא ולא מן התקנה, דאם היה תקנה ניחא, אבל דברי ר"ת הם מדינא כדנתבאר לעיל מדין אומדנא. וגם הב"ש [ס"ק י"א] תמה על זה, והביא מספר בית הילל [סעיף ד'] שכתב דהגהת רמ"א זו שייכת לסוף הסימן, עיי"ש.

ובאמת בספר בני אהובה [פכ"ב מהלכות אישות ה"ב] הביא מקור לדברי הרמ"א מש"ת מהרי"ק [שורש ע"ג], והחתם סופר [ד"ה תנו רבנן] דייק מלשון הברייתא דנקטה כתב לה וכו', וכיון שדין הבן והבת שוה כאן הי' צריך לכתוב כתבו פירות וכו ומת אחד וכו', אלא משמע קצת דבפוסק לבנו כי האי גוונא לכולי עלמא אמרינן אומדנא שיהנה בנו, ואדרבה בזה לית מאן דפליג דאמרינן אומדנא, אפילו לרבי נתן, ורק בבת יש פלוגתא, דהרי כתובת בנין דכרין היא כדי דיתן בתו כבנו, משמע שהעיקר הוא בנו, ואם כן יש מכאן ראיה לדעת הרמ"א, וכן משמע מלשון התוספות [אמצע ד"ה כתב, בריש העמוד] ואי הוה שייך אומדנא אחרינא הוה אמדינן.

דף מ"ז ע"ב

ופרקונה תחת פירות.

ומלשון זה משמע שעיקר התקנה היתה שתתן לו פירות, ופרקונה הוא תמורת זה, ונפקא מינה שמי שהתקנה לטובתו יכול לוותר על זכותו, אמנם כאן אינו כן, דודאי פרקונה עיקר, ואע"ג דאמרינן הכא פרקונה תחת פירות, לאו דוקא, דהכי נמי נקט מזונות תחת מעשה ידיה ואפילו הכי מזונות עיקר. ומיהו אע"ג דפרקונה עיקר לא יכולה לומר איני נפדית ואיני נותנת פירות, דנהי דלטובתה התקינו, אפילו הכי תקנה היא גם לטובתו, כדי שתהא לו שפחה לשמשו, ולא דמי למזונות דיכולה אשה לומר איני ניזונת ואיני עושה, דשם אין פסידא לבעל שהרי עומדת לפניו ומשמשתו, אבל בפרקונה ליכא למימר הכי, לכן אין שומעין לה. ועוד טעם, שאם אתה אומר שומעין לה מה הועילו חכמים בתקנתן שתקנו לו פירות, שכל הנשים כשיהא להם פירות יהו אומרות כן, וכשלא יהא להם פירות נחייב את הבעל לפדותן ולקתה מדת הדין בכך אלא ודאי אין שומעין לה. כן כתבו הרמב"ן [ד"ה ופרקונה] והר"ן [י"ז ע"א מדפי הרי"ף]. וכתב עוד הר"ן שם דלענין קבורה שהיא תחת כתובתה נמי אין אחד מהם יכול לומר איני רוצה בתקנת חכמים אלא קובר ויורש.

והריטב"א [ד"ה קמ"ל] כתב גם כן כנ"ל, דפרקונה עיקר ואין הבעל יכול לומר איני אוכל פירות ואיני פודה, ומה שנקט בברייתא ההיפך, שפרקונה תחת פירות, דמשמע דהפירות עיקר נקט הכי לאשמועינן דאף דפירות עיקר התקנה, מכל מקום אין האשה יכולה לומר איני רוצה שתפדה ותאכל פירות אלא תקנת שניהם קיימא, הוא אוכל פירות על כרחה והוא חייב לפרוקי בעל כרחו ואין אחד מהם יכול לעקור שום דבר מן התקנות האלו, וטעמא דמלתא משום שלא תהא משוקעת בין הנכרים כשתהא נשבית ויהא לה פידיון על כל פנים.

אמר רבא האי תנא סבר מזונות מדאורייתא.

ולכל הדעות בסוגיא כסותה כמשמעו, וכתב הר"ן [י"ז ע"א מדפי הרי"ף] דלפי זה היה נראה לומר דכסותה מדאורייתא, אבל כיון במשנתינו שנינו חייב במזונותיה ולא הזכיר כסות כלל, ולפי זה נראה שהכסות בכלל מזונות. ולפי זה אם מזונות דרבנן אף כסות דרבנן. ולפי זה צריך לומר דדרשינן שארה זה קירוב בשר כדדריש לה רב יוסף, ועונתה כמשמעה, וכסותה דרשינן מיניה שלא ישמש מטתו על גבי קרקע אלא במטה מוצעת, וכולה קרא לעונתה הוא דאתא, וכן נראה דעת הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה [שמות כ"א, ט']. אבל הרמב"ם [פי"ב מהלכות אישות הלכה א' ב'] כתב, כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים: (ב) והעשרה שלשה מהן מן התורה, ואלו הן שארה כסותה ועונתה, שארה אלו מזונותיה, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ. והשבעה מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם. האחד מהם עיקר כתובה, והשאר הם הנקראין תנאי כתובה, ואלו הן לרפאותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבית, ולקברה כשתמות, ולהיות נזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, ולהיות בנותיה ממנו ניזונות מנכסיו אחרי מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו יורשין כתובתה יתר על חלקם בירושה שעם אחיהם: הא קמן דנקט הרמב"ם דכל הנ"ל הם מן התורה.

דף מ"ח ע"א

תני רב יוסף שארה זו קירוב בשר שלא ינהג בה מנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן. מסייע ליה לרב הונא דאמר רב הונא האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה:

יש לומר דמה שעשו כן הפרסיים הוא מחמת צניעות, כדאיתא בגמרא [ברכות ח' ע"א] שהפרסיים היו צנועים

בתשמיש, שאפילו אחשורוש לא היה משמש ביום [מגילה י"ג ע"א], אמנם אמרו חז"ל [ברכות שם] אני ציויתי למקודשי, אלו הפרסיים המקודשים והמזומנים לגיהנם, דהיינו דבאמת הוא בהיפך, על ידי שהם שטופים כל כך בהתאוה על ידי זה בושים עצמם מזה, ולכן היו מראים כאילו הם צנועים, כעין שאנו רואין בזמנינו, שאומות שנטלו תשעה קבין של זימה נראות כאומות הצנועות ביותר... . וכתב הריטב"א [ד"ה האומר] דמה שאמרו האומר אי אפשי אלא הוא בבגדו וכו' יוציא ויתן כתובה היינו אעפ"י שיאמר כן לשם צניעות וה"ה כשהיא אומרת כן מורדת מתשמיש חשיב שאין דרך חבה, וכ"ש כשאינו נזקק לה כלל שיוציא ויתן כתובה וכו'.

ומה שעדיפות לקיים המצוה באופן זה אף שלכאורה נראה כחסרון בצניעות הוא מחמת שעיקר קדושת הזיווג היא שיהיה ברצון ואהבה, וזה הוא חיבור שלם, ולא כמו שמצאנו אצל הפרסיים שהוא להיפך לגמרי, כמו שאמרו חז"ל [מגילה י"ב ע"ב] וכן בסעודתו של אותו רשע, הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות, אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדייי וכו', קרא לאשתו המלכה כלי, כלי לתאוותיו... וכמו שלא שייך חיבור בין אדם לכלי כיון שהם שני מינים, גם שם לא היה שייך חיבור, ודי בזה למבין.

ובשו"ע [אבן העזר סימן ע"ו סעיף י"ג] פסק כן, דיוציא ויתן כתובה, והביאו הנו"כ שם את הריטב"א הנ"ל שהוא אף כשהוא לצניעות, ודנו שם הנושאי כלים אם יש דין מרידה בזה, דהחלקת מחוקק כתב דנראה מדברי הריטב"א שכתב אינו נזקק כלל ומשמש בבגדו יחד שגם למשמש בבגדיו יש דין מורד, וכתב דאם משמש כן הרי הוא כאילו לא קיים עונה כלל, וכתב דפשוט בעיניו דכל שלא מתנהג עמה על פי הדין, למעט מן העונות או בשאר דברים מורד מקרי, וכן היא שאינה עושה לו רצונו מורדת מתקריא.

והב"ח [סוף סימן ע"ו] מדייק מלשון הריטב"א להיפך, דאין לו דין מורד, וגם היא אין לה דין מורדת [לענין לפחות או להוסיף על הכתובה] והב"ש [ס"ק י"ט] כתב דיש לדחות דבריו, והביא את דברי הח"מ הנ"ל, וכתב דאפשר דכל תלוי במחלוקת דלעיל [מ"ז ע"ב] אם מה שאמרה התורה שארה לא יגרע הכונה קירוב בשר, או מזונות, דאם הוא קירוב בשר הרי שהוא דאורייתא והוי מורד, ואם הכונה למזונות הרי דקירוב בשר לא הוי דאורייתא, ואם כן לא הוי מורד.

ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא מי שנשתטה בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר אמר ליה רבינא לרב אשי מ"ש מהא דתניא מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו אבל לא בניו ובנותיו ולא דבר אחר.

ולקמן יתבאר שעיקר החיוב על האב לפרנס את בניו הוא עד גיל שש, ולאחר גיל שש כופין אותו לפרנסם רק אם הוא אמוד, והוא מדין כופין על הצדקה. וכאן באופן שנשתטה או הלך למדינת הים נחלקו האם מפרנסים בניו כשהם יותר מבני שש כשהוא אמוד.

וכן כתב הטור [אבן העזר סימן ע"א], ואם הלך למדינת הים והניחן כאן, מוכרין מנכסיו לפרנסם עד שיהיו בני שש כמו שמוכרין למזון האשה למי שהלך למדינת הים, אבל אם הם מבני שש ומעלה אין זנין אותן מנכסיו, דכיון שיצא לדעת אם היה רוצה שיתפרנסו מנכסיו היה לו לצוות. אבל מי שנשתטה מפרנסין אשתו מנכסיו ונותנין לה במה שתתקשט, ומפרנסין לבניו ולבנותיו אפילו יתרים משש עד שיגדילו, דמסתמא ניחא ליה שיפרנסו לבניו ולבנותיו. והרמב"ם כתב דבשניהם אין מפרנסין לבניו ולבנותיו מבני שש ומעלה אפילו אם הוא אמוד ואינו נ"ל כמו שכתבתי:

ובשו"ע [שם ס"ב] פסק גם כן, מי שהלך למדינת הים והניח בניו כאן, מוכרים מנכסיו לפרנסה עד שיהיו בני שש; אבל מבני שש ומעלה, אין זנין אותם מנכסיו: הגה - וי"א היינו דוקא שלא התחיל לזונן אחר שש, אבל התחיל לזונן, ניזונין מנכסיו, דודאי ניחא ליה בהכי (מרדכי פ' נערה בשם ר"י). וי"א אם אמוד, זנין אותן בכל ענין, משום צדקה (כך משמע בטור): [ובסעיף ג'], מי שנשתטה, מפרנסים מנכסיו בניו ובנותיו, אפילו הן יתירין על שש, עד שיגדלו:

הרי לפנינו דלשו"ע בנשתטה פסק בפשיטות כדעת הטור, וכן כתב החלקת מחוקק [ס"ק ו'] דמסתם וכתב ולא התנה והוא שיהיה אמוד משמע שדעתו לפסוק דלא כהרמב"ם רק כהטור והר"ן [י"ח ע"א מדפי הרי"ף] שהסכימו בנשתטה שזנין אותם אף בלא אמוד, דמסתמא ניחא ליה שיזונו אותם דהא מי שאינו זן אותם מגונה ביותר, ודוקא בהלך למדינת הים אין זנין אותם מפני שהיה לו לצוות.

ואף ביוצא לדעת אמרינן לדעה אחת דאם זן אותם בחייו, הרי יש לנו אומדנא ברורה שרוצה לזון אותם גם ביותר מבני שש, ולכן זנים אותם. מיהו כתב הב"ש [ס"ק ו'] דרוב פוסקים סבירא להו דאפילו ליתן מזונות לבניו אין יורדים לנכסיו שלא בפניו, גם הר"ן עצמו לא החליט את זאת לירד לנכסיו, לכן נראה עיקר אפילו אם הוא אמוד אין זנין לבניו שלא בפניו:

והעיר החלקת מחוקק [ס"ק ג'] שביוצא למדינת הים לא כתב מה יהיה הדין אם היה אמוד, אם זנים את בניו, כמו שבפניו כופין אותו. ואע"ג דגם בפניו אין יורדין לנכסיו רק מכלימין ומכריזין עליו כמבואר לקמן, הוה אמינא דשלא בפניו עדיף טפי, דמסתמא אמרינן אם היה כאן לא הוי גרע מעוף טמא, וכל זמן שלא נשמע בפירוש שאינו רוצה לזון מחזקינן ליה בחזקת רחמן, קמ"ל דלא יורדין לנכסיו, אבל באמוד יורדין לנכסיו בתורת צדקה אף שלא בפניו. וציין להרמב"ם הנ"ל דכתב להדיא [פרק י"ב מהלכות אישות הי"ז] שאין מפרנסים אע"פ שהוא אמוד.

ועל מה שפסק השו"ע כהטור שבנשתטה זנים את בניו אפילו יותר מבני שש עד שיגדילו, הביא הבית שמואל [ס"ק

ג׳] את קושיית הדרישה [אות ג׳] דלמה כתב דחייב ליתן להם עד שיגדילו, הרי אפילו אחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה, דחייב בה מדין קרוב. ותירץ הדרישה דנקט עד שיגדלו דאז מסתמא חייב לזון אותם, כי עד שיגדלו מסתמא אין בידם לפרנס את עצמן, אבל אחר שיגדלו אפשר שיפרנסו את עצמן ממעשה ידיהם. וכתב הבית שמואל דברבינו ירוחם משמע דאחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה כשאר קרוביו, אבל עד שיגדלו יש להם יתרון יותר משאר קרוביו.

ובמה שפסק השו״ע שביוצא למדינת הים שזנים את בניו עד שיהיו בני שש, כתב בפרישה [אות ד׳] דחייב לזון אותם אפילו תוך שלשה חדשים הראשונים שהלך, אע״ג לאשה אין נותנין מזונות שלשה חדשים הראשונים, שאני אשה דיכולה ליזון ממעשה ידיה. ולפי זה יוצא דאם יש להם משלהם ואפשר לזון אותם משלהם אין זנין אותם שלשה חדשים הראשונים. וכתב הבית שמואל [ס״ק ה׳] דלכאורה לא משמע כן בש״ס, אלא אף לבנים הקטנים אין נותנים כנ״ל. וכתב עוד בשם ההגהות מרדכי [קידושין סימן תקנ״ה] דאם הם יותר משש אין חייב לזון אותם אפילו הם חולים:

דף מ״ט ע״א

מצוה לזון את הבנות וכו׳ מצוה לזון את הבנים.

לקמן [ס״ה ע״ב] מבואר דאדם חייב לזון בניו הקטנים, דהיינו עד בני שש, וכאן מדובר בגדולים, מדנקטי לשון מצוה, ולא נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה אלא מי עדיף, **וכתב** החתם סופר [ד״ה מצוה] דהנפקא מינה בין שניהם היא בבנים דאינם עוסקים בתורה, דלרבי מאיר בכה״ג לא תהיה עדיפות לבנים על הבנות, ואפשר דליכא בהם מצוה כלל, מה שאין כן לרבי יהודה דלא תלה את המצוה בזה כלל. אמנם ציין שם להתוספות לקמן [ק״ח ע״ב ד״ה אמר רבא] דלא שייך לכאורה בקטנים לומר שאינם עוסקים בתורה, דודאי כולם עומדים לעסוק בתורה, ואין חילוק בין זה לזה, ולפי זה אולי צ״ל דהנפקא מינה בין שניהם היא מי קודם, הבנים או הבנות.

דף מ״ט ע״ב

כי הוה אתי לקמיה דרבא אמר ליה ניחא לה דמיתזני בניך מצדקה, ולא אמרן אלא דלא אמיד אבל אמיד מכפינן ליה בעל כרחו.

וכתב הרשב״א [ד״ה כי הוה] דהיינו דמכפינן ליה בעל כרחו מדין כופין על הצדקה, אבל לא נחתינן לנכסיה, ואם האב איננו כאן, דאז אי אפשר לכפותו לא זנים את בניו מנכסיו, כמו ששנינו לעיל [מ״ה ע״א] מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו, אבל לא בניו ובנותיו ודבר אחר, ואמר רב יוסף דדבר אחר זו צדקה. והביא הרשב״א כן בשם רבינו האי גאון ז״ל בתשובה, דהא אפילו נודר שעבר עליו שלשה רגלים דאז עובר על בל תאחר, מכל מקום אין ב״ד יכולים לכופו ולעשות לו כלום. ומכל מקום כל זה בקטנים אבל קטני קטנים, דהיינו עד גיל שש, זן ומפרנס בעל כרחיה, כמבואר לקמן [ס״ה ע״ב].

והתוספות [ד״ה אכפייה] תמהו כיצד כפאו רבא, והא קיימא לן [חולין ק״ט ע״ב] כל מצות עשה שמתן שכרה כתוב בצידה אין כופין עליה, ומצות צדקה מתן שכרה כתוב בצידה, ותירצו בתירוץ הראשון דכפיה היינו כפיה בדברים, ועוד תירצו שבעירו של רבא היתה תקנה כמה כל אחד חייב ליתן לצדקה, ועל זה רשאים לכפות. ובתירוץ האחרון כתבו התוספות שהוא משום דבצדקה יש שני לאוין, עיי״ש.

והריטב״א [ד״ה אבל] כתב, דאע״ג דמצוה שמתן שכרן בצדה אין ב״ד מוזהרים עליה, התם הוא בשאר מצות, כגון כיבוד אב ואם וכיוצא בזה, אבל לענין צדקה כייפינן מפני מחסורם של עניים, וכדכתב רחמנא ועשית, אזהרה לב״ד שיעשוך. ואע״ג דהא כתיב גבי נודר, גלי רחמנא בצדקה שהוציא מפיו וה״ה לכל צדקה משום מחסורם של עניים.

והר״ן [י״ח ע״א מדפי הרי״ף] הביא דברי התוספות הנ״ל וכן העתיק את הרשב״א שהבאנו בסמוך, ותמה על מה שכתב דאין יורדים לנכסיו אפילו בפניו, דהא אמרו לעיל [מ״ח ע״א] ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא מי שנשתטה בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר, ואמרו שם בגמרא דדבר אחר היינו צדקה, ואם שלא בפניו מוציאים לצדקה, קל וחומר בפניו. ולכן מסיק הר״ן דבודאי שבשביל צדקה יורדים לנכסיו בפניו.

ולקמן [סוף פרק חמישי] כתב הר״ן [כ״ח ע״ב מדפי הרי״ף ד״ה בעירוב אמו] לבאר מה שהביאה הגמרא שם ראיה להא דחייב אדם לזון בנים פחותים מבני שש, ממה שפחות מבן שש יוצא בעירוב אמו, דעד בן שש עדיין הוא צריך לאמו וכחד גופא הוא אתה, וגבי מזונות נמי, כדרך שחייב לזון את האם כך חייב לזון את הבן, דכחד גופא נינהו. ומזה שמעינן לכאורה דמזונות הבן הם מחמת חיוב האב במזונות אמו. ולפי זה אם מתה האם אינו חייב לזונם כלל. אמנם הבית שמואל [אה״ע סימן ע״א ס״ק א׳] כתב, וחייב לזון אותם אפילו אם אמם מתה ולא כר״ן.

והחלקת מחוקק [ס״ק א׳] כתב, ולא נתבאר אם די שנותן להם במזונות כל דהו, או שצריך לזון אותם כשם שהוא זן את אשתו והם עולים עמה, דלפי הר״ן שכתב שמדין מזונות אמן נגעו בהם היה משמע קצת שצריך לזון אותם במזונות שנותן לאמם. אבל להרא״ש [תשובה כלל י״ז סימן ז׳, הוא להלכה בשו״ע סעיף ד׳] דכתב דהבא על הפנויה אף על פי שאינו חייב במזונות שלה חייב הוא במזונות בנו הנולד ממנה, משמע קצת שאין הבן נגרר אחר אמו.

ובטור [אה״ע סימן ע״א] הביא בשם מהר״ם מרוטנבורג דמה שחייב לזון עד גיל שש הוא אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם, כיון דתקנת חכמים היא וזכו במזונותיהם

אפילו אם יש להם להתפרנס משלהם, וממש ואילך מצוה לזונם עד שיהיו גדולים ועל זה נאמן עושה צדקה בכל עת.

ובשו"ע [שם ס"א] פסק, חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם; ומשם ואילך, זנן כתקנת חכמים עד שיגדלו. ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. ואם לא רצה, מכריזין עליו בצבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן אפרוחיו; ואין כופין אותו לזונן. במה דברים אמורים, בשאינו אמוד, אבל אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, מוציאים ממנו בעל כרחו, משום צדקה, וזנין אותם עד שיגדלו:

ודנו הפוסקים אם חיוב זה של מזונות לילדים עד בני שש הוא גדר חיוב גמור כמו שמצאנו במזונות הבת ומזונות אלמנה, שהם קודמים לירושה, ונפקא מינה אם מת והניח גם יתומים פחותים מבני שש, אם נותנים להם מזונותיהם עד שש וחולקים השאר, או לא. ודעת הב"ש [ס"ק א'] דאם האב מת והניח בנים קטנים וגדולים חולקים בשוה ואינם צריכים לפרוע להם מזונות עד שיהיו בני שש, כי חיוב זה לזון אותם עד שיהיו בני שש אינו מוטל אלא על אביהן כל ימי חייו ולא אחר מותו. ובהגהות רבינו עקיבא אייגר ציין שם דכן דעת מהר"י בן לב [ח"ב סימן כ']. וכן הוא בתשובת מהר"מ מלובלין [סימן ע"ט], הובא בנו"כ שם.

וכל מה שאמרנו לענין מזונות, הוא הדין לענין כסות, כמו שכתב הטור [אבן העזר סימן ע"ג], ולא האשה בלבד, אלא בניו ובנותיו הקטנים עד בני שש חייב ליתן להם כסות המספיק להם וכלי בית ומדור לשכון בהם, ואינו נותן להם לפי עושר אלא לפי צרכם. זה הכלל, כל מי שחייב במזונותיו בין בחייו בין במותו חייב ליתן לו כסות וכלי בית ומדור. [ולכאורה מכאן חזינן שחייב במזונות בניו הקטנים גם אחר מותו, וצ"ע].

באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים.

בדין תקנות אושא צריך להקדים, דלכאורה יש לתמוה במה שאמרה הגמרא לקמן אם הלכתא כתקנת אושא או לא, כיצד יתכן שאין הלכה כתקנת הסנהדרין, ומאי שנא מכל תקנות חז"ל, ואם מצאנו שלפעמים בטלות תקנות חז"ל אין זה אלא בגזירות, כשלא פשטו ברוב ציבור, אבל הכא לא בגזירות עסקינן כי אם בתקנות.

והביאור הוא, דהכא לא אמרו באושא תקנו, דמשמע דהוי תקנה קבועה לדורות, אלא התקינו, דהוה תקנה לפי הזמן והעת שהיתה צריכה לזה, ועל זה היתה השאלה אם נשארה כך ההלכה שקיבלו עליהם לתקנה ולהלכה קבועה או לא, ופשטו שלא קבעו כן הלכה. והרשב"א [ד"ה הכותב] הביא ירושלמי בענין תקנות אלו, וכתב, ומכאן ראיה דטעמא דתקנת אושא משום אומד הדעת הוא, שלא נתן על דעת שיתבזה הוא לאפות ולבשל לעצמו אלא שוכרין אפילו שמש לשמשו, ולא התקינו ממש קאמר אלא התקינו מפני שירדו לסוף דעת הבריות.

יארוד ילדה ואבני מתא שדיא כו'.

מה שנקט דוקא יארוד, כתב הריטב"א [ד"ה יארוד] דירוד הוא תנין כדמתרגמינן מעון תנים מדור ירודיא, והביא מפירוש התוספות דהירוד הזה הוא אכזר וכמעט שהוא אוכל את בניו לולי שהקב"ה נותן רחמנות בלבו והופך פניו מלראותם כדי שלא יחשוב לאכלם, וחולץ שדיו ומניק, הה"ד גם תנין חלצו שד הניקו גוריהן וכו', והיינו דקאמר הכא ירוד ילדה, שהוא אכזר ולבסוף מניקו, וזה אכזרי יותר דשדי בניו אבני מתא.

הא בחיוורא הא באוכמא.

פירש רש"י [ד"ה אוכמי] כי כשהוא קטן הוא לבן ואביו ואמו בדילים ממנו כסבורים שאינו בניהם עד שמשחיר, ובתוספות [ד"ה הא] פירשו כי שני מיני עורבים הם לבנים ושחורים והמין האחד אוהב את בניו כדאמרינן בפרק אלו טריפות זה העורב העומקי ומאי עומקי לבן כמו עמוקה חמה מן הצל, וכתב הריטב"א [ד"ה הא] דלשון התלמוד מוכח יותר כפירוש זה. אמנם בחתם סופר הקשה על פירוש תוספות, דאם כן מה אמרו על אותו אדם שאינו רוצה לזון בניו, עורב בעי בני, הרי אותו מין אינו אכזרי כלל, ולמן נקט עורב. והיינו דבעלי חיים מרחמים על בניהם בטבעם אפילו אינם מכירים כמ"ש רמב"ן גבי אותו ואת בנו ושילוח הקן. והני עורבי מדלא מרחמי בקטנותן כשהם חיורי, שמע מינה דלית בהו מידת רחמנות בטבען, ואפילו הכי כשנהיים שחורים והם מכירים אותם מרחמי עליהם, והאי גברא מכיר בניו ומתאכזר.

וכתב החתם סופר על דרך הדרוש, דבמסכת עירובין דרשינן שחורות כעורב שמתאכזר על בניו כעורב, דרוצה לומר כעורב, שאם הבנים אינם דומים לאבותיהם מתאכזר עליהם, וכשיהיו דומים והולכים בדרכי אבותם הטובים והישרים מרחמים עליהם.

הכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונין מהם.

והרשב"א [ד"ה הכותב] והריטב"א [ד"ה הוא] הביאו דבירושלמי [ה"ח] איתא, בניו קטנים מהו, רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא ואית דאמרי בשם רבי יהודה בר חנינא הוא ואשתו ובניו קטנים נזונין מהם. אמנם להלכה ליכא נפקא מינה, דלא קיימא לן כתקנת אושא.

דף נ' ע"א

בת תריסר לתעניתא מעת לעת ובתנוקת.

והתמיהה גלויה, דהא בת תריסר היא גדולה וחייבת בתענית מן התורה, ומה חידשה אומנתו של אביי בזה.

והרשב"א [ד"ה הא] הביא דברי הראב"ד דהיינו דליכא השלמה לתינוק ותינוקת, כרבי יוחנן [יומא פ"ב ע"א] דסבירא ליה שאף תינוק ותינוקת לא משלימים. וכתב דכן כתב הרב יצחק בן גיאת בהלכותיו דליכא השלמה דדבריהם כלל בין לתינוק בין לתינוקת כרבי יוחנן, אבל הרי"ף ז"ל פסק במסכת יומא כרב הונא ורב נחמן דבתראי אינון ואית להו השלמה מדרבנן.

וכתב הרשב"א דהפירוש הנכון דמעת לעת דהכא אתעניתא קאי, כלומר תינוקת להתענות מעת לעת מכיון שהיא בת י"ב שנה, כלומר תוך שתים עשרה, דהיינו מכי מטיא לי"א שנה ויום אחד, והיינו כדפסק הרב אלפסי ז"ל שפסק שם בתינוקת דמשלמת בת אחת עשרה שנה, וכן פירש רש"י כאן [ד"ה ובתינוקת] ז"ל, והוא עיקר.

וכתב הרשב"א דדברי הרי"ף ז"ל עיקר בתינוקת מיהא דמשלמת מדרבנן, אלא שיש לדקדק עליו ז"ל שהוא פסק שם [ביומא] דאפילו תינוק משלים מדרבנן מבן י"א שנה כתינוקת, והכא משמע דדוקא תינוקת הוא דאית לה השלמה מדרבנן אבל תינוק לא, וכן ודאי נראה עיקר. אלא מהא דאביי משמע דבתינוקת מיהא איכא השלמה דרבנן משום דכחה גדול משל תינוק, ולדבריו מתניתין דהתינוקות אין מענין אותן מיירי דוקא בתינוקות זכרים אבל נקבות מענין אותן מדרבנן שנה אחת סמוך לפרקן, ואע"ג דאומנתו דאביי אמרה, כיון דאביי אמר לה משמה שמע מינה הכין סבירא ליה, וקיי"ל כותיה דבתרא הוא, ואפשר נמי דרב הונא ורב נחמן לא מיירי אלא בתינוקת, וכדמשמע התם נמי לכאורה שלא כדברי הרב אלפסי ז"ל. וסיים, והנכון בעיני לפי הסוגיא של שם וסוגייתנו זו שאין השלמה לתינוק כלל אבל תינוקת משלמת כמו שכתבתי.

והעולה מדבריו דשאני דין קטנה מדין קטן, דתינוקת מחייבים אותה להשלים שנה קודם שתהיה גדולה, אף שהיא אז רק בת י"א, ותינוק אינו משלים עד שיהיו לו י"ג שנים ויום אחד, נמצא שכוחה של תינוקת גדול בהרבה מכוחו של תינוק, שהיא יכולה לסבול תענית מגיל י"א, ותינוק רק מגיל י"ג.

הבעל מוציא מיד הלקוחות.

וכתב הרי"ף [י"ח ע"ב מדפי הרי"ף] דהבעל מוציא מיד הלקוחות בלא דמים, מיהו אם המעות בעין, מחזירם ללוקח ואינו יכול לומר דילמא מציאה מצאה אשתו.

וכתב הר"ן [י"ח ע"א מדפי הרי"ף] בשם הרשב"א, דמוציא דקאמרינן היינו לומר דעד שמתה זכותן תלוי ועומד בידם, שמא ימות הוא בחייה והן נכנסים לנחלה, אבל עכשיו שמתה בחיי הבעל מוציא מידן זכות זה שהיה תלוי ועומד בידן, ולאו מוציא ממש קאמר, דנכסים לאו ביד הלקוחות היו קיימין אלא מוציא מיד הלקוחות היינו שמסלקו בלא דמים.

ועל מה שכתב הרי"ף אי איתנהו להנהו דמי כו' ולא יכול למימר דילמא מציאה אשכחת, כתב הרשב"א [הביאו הר"ן שם] דמלשונו זה משמע דאף על גב שאין עדים דהנהו זוזי ממש אינהו דשקל מלוקח, אלא דהנהו זוזי מסתמא אמרינן דאינהו נינהו והוו להו כעין פקדון, דאגלאי מילתא דממכרה בטל למפרע ומעות כעין פקדון נינהו, אבל אם באמת אינם אותן מעות, אף על גב דחלופיהן בידה מסתברא דאינו חייב בעל לשלומי מינייהו ללוקח, דמכי שלחה בהו יד קמו זוזי עלה בהלואה, ומימר אמר להו אנא מטלטלי שבקא לי, וזוזי דידכו קמו עלה בהלואה ואינו משלם.

עוד כתב הרשב"א בשם רבינו אפרים, שאם הבעל מודה שברשותו מכרה אינו מוציא מיד הלקוחות כלום, דכשלוחו דמיא. ואי בעי היה לוקח מחרים עליו דבעל דלא עבד הערמה ומאי דמכרה דהוה לדעתו ולהנאתו ואי לא מודה אית לן להחרים מן דינא חרם סתם בכך. עכ"ל:

תנא מיניה ארבעין זימנין.

פירש רש"י [ד"ה תנא] דר"י בר חנינא מרה הוא. וצריך להבין מה יש בזה שצריך לחזרו ארבעים פעם, ומה ענין ארבעים פעם אלו. והרש"ל כתב שחזר ארבעים פעם על השמועה, הואיל וגברא רבה אמרינהו לשמעתתא.

והחתם סופר פירש, דכל הני שמעתא דאושא היו רגילים למיתנינהו בשם רבי יהודה ברבי חנינא כדלעיל באושא התקינו שיהיה אדם זן כו', ועכשיו שמע דלא כן הוא, אלא רבי יוסי בר חנינא אמרה ולא רבי יהודה בר חנינא, והיה צריך לחזור אחר שמועה זו ארבעים זימנין בשם רבי יוסי ברבי חנינא כדי להשכיח ממנו רגילותו הראשונה ששנאה בשם רבי יהודה ברבי חנינא, כי מספר ארבעים מסוגל להשכיח, כדרבי ירמיה דמתעני ארבעים תעניתא להשכיח ממנו תלמודיהון דבבלאי. וזה נגד ארבעים יום שהיה מרע"ה בהר סיני. ולא היה צורך לכל פרק זמן זה כדי ללמוד, תורה כי בין כך ובין כך לבסוף ניתנה לו במתנה, כדכתיב ויתן אל משה ככלתו. ולא היה כל אריכות הזמן הנ"ל אלא לנקות מחשבותיו מכל סברות חכמות העולם הזה שהיו שקועים בדעתו קודם קבלת התורה הרמוזים בלחם לא אכל ומים לא שתה. ע"כ מהחתם סופר.

אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת.

כתב החתם סופר, יראה הואיל ומרמז על הזן בניו ובנותיו או מגדל יתומים בתוך ביתו שזה הצדקה חביבה, אם כן יבוא לומר דכל המרבה משובח, וירגילם בזוללי בשר וסובאי יין עד שלבסוף יצא לתרבות רעה. על כן אמר בתחלה אשרי שומרי משפט, שיכלכל דבריו על מכונם, יאכל וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויכסה במה שיש לו. והכי נמי אשרי כששומר משפט שלא יתן לבניו כי אם במשפט צדק ואז הוא עושה צדקה בכל עת.

וראה בנים לבניך.

בחתם סופר ביאר את כל המשך הפסוקים לפי שתי הדעות בגמרא, דלעיל מיניה כתיב אשתך כגפן פוריה בניך כשתילי זיתים, דהמשיל האשה לגפן שמוציא יינו בנקל, הכי נמי תוליד בנקל, והבנים לזית שחובטין אותו עד שמוציא שמנו, הכי נמי חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שוחרו מוסר. ומסיים בסוף כל הברכות וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך. והאי כל ימי חייך קאי אכל הברכות כולן האמורים בפרשה, שיומשכו כל ימי חייך, ועל הבנים שיהיו כשתילי זיתים הצריכים חבטה לא יתכן לומר זה שימשכו כל ימי חייך, דלכשיגדלו לא יצטרכו לזה. על כן אמר וראה בנים לבניך, ויגדלו בני בניו על ברכיו, והוא יגדלם לתורה, ובהם יתקיים כשתילי זיתים כל ימי חייו. ומסיים שלום על ישראל, קאי אכולה פרשה, שיהיה שלום בביתו בלי מחלוקת בין איש לאשתו ובני ביתו שיהיו כולם מרוצים זה לזה. והואיל והזכירו אחר וראה בנים לבניך דרשו שלא יבואו לידי חליצה וייבום, שאז אין הזיווג ברצון, כי הייבום הוא על כרחה ולפעמים היא אינה רוצית בו ועל כרחה תתייבם לו, ולפעמים היא מתאוה לו והוא חולץ ואמר לא חפצתי לקחתה ואין זה שלום. והמ"ד השני דרש דלא ליתי לאינצויי, דאורחא דמילתא הוא שמשיאים בן אח לבת אחיו כדי שלא תסוב נחלה, וכן בנות צלפחד היו לבני דודיהן לנשים, ועי"ז לא יבואו למריבות בחילוק הנחלה:

ובספר בניהו בן יהוידע ביאר באופן אחר, דביבום יתחדש קטטות בין איש לאשתו, שזה המייבם יש לו אשה ובנים מכבר, ועתה מכניס את היבמה צרה לאשתו, ומה גם כי טבע הנשים של האחים עלולים להיות ריב ביניהם, וכל אחת שונאה חברתה, ועתה מכניס הבעל את היבמה צרה בביתו, הא ודאי יעלה הריב ביניהם כאש להבה, הן בין הנשים הן בין האשה לבעלה, ועוד גם כן יוולד קטטות בין אחיו של המת, דמשורת הדין המייבם יורש נכסי אחיו המת, וזה קשה על שאר האחין ויוליד קנאה ושנאה ביניהם. וכן ענין החליצה גם כן נוגע לשלום, כי לפי דעתן של בני אדם חוששין מן החליצה, וקשה עליהם עשייתה, ולכן דוחין אותה זה על זה וגם דוחין אותה מחודש לחודש, ועוד לפעמים האח ירצה לייבם והיבמה רוצה בחליצה מפני שיש לאח בעלה אשה ובנים, ולכן אין הענין בא לידי גמר טוב אלא תהיה תלויה ועומדת, ובאים היבמה וקרוביה לקבול בבית דין, והיבם נשמט ועושה דחיות, ואז יהיה קטטות ומריבות ביניהם:

ועוד ביאר שם מה שאמרו שלום על דייני ישראל דלא אתו לאנצויי, דיש להבין מה חששו כאן למריבה בין הדיינים, וכתב דהמריבה בין הדיינים תהיה כך, דיש חכמים מקיימים לשון הצוואה, ויש חכמים מבטלים לשון הצוואה, ובזה יזכו היורשים העקרים הנכסים, ואפשר שתגדל המחלוקת ביניהם ותעלה להבתה עד לב השמים, וכדווו מעשים בצוואות מפורסמות שנגרמו מחלוקת וקטטה ומריבה בין חכמי ישראל ובתי דינין של כמה ארצות, ויש כותבים פסקים לבטל הצוואה, ויש כותבים פסקים לקיים הצוואה, והולידה שנאה ופירוד הלבבות ביניהם בעוונותינו הרבים. ולכן אמר לו שמואל לרב יהודה, שיננא לא תהוי באעבורי אחסנתא וכו' [לקמן נ"ג ע"א], פירוש אע"פ שאתה שיננא חריף גדול וחכם ומבין, שתוכל לסדר לשון חזק בצוואה שיהיה מוסכם אליבא דכולי עלמא, עם כל זה לא תכניס עצמך בדבר זה דאעבורי אחסנתא. ולכן דריש כיון שבנים לבניך, דמצד עצמך לא תעביר נחלה כמו שכתב מהרש"א ז"ל, אז שלום על דייני ישראל, דלא אתו לאינצויי. ונראה דדייק לפרש זה השלום על דייני ישראל, משום דהוה ליה למימר שלום לישראל, וכיון דאמר על ישראל, מפרש בדיינים שהם גדולים ועומדין על ישראל:

כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתי לאינצויי.

וצריך ביאור מה ענין זה לזה. ועיין רש"י ותוספות מה שפירשו. והריטב"א [ד"ה כיון] הביא בשם רבינו יחיאל שלום לדייני ישראל דלא אתי לאינצויי בהדי דצדוקים שהיו אומרים שהבת תירש עם בת הבן מק"ו, מה בת הבן שבאה מכח כוחו תירש בת הבאה מכוחו לא כ"ש, וכדאיתא בפרק יש נוחלין, וכשיש בן לבן דברי הכל שלא תירש הבת וגם בת הבן:

דף נ"א ע"א

אמר הרי גיטה וכתובתה תרפא את עצמה.

והריטב"א [ד"ה אמר] הביא את פירוש הראב"ד דהיינו דוקא כשאינה מוטלת במטה, אבל מוטלת במטה אינו רשאי, והביא ראיה לדבריו מדתני בספרי [על יפת תואר] ושלחתה לנפשה, מלמד שאם היתה חולה ממתין לה עד שתתרפא. וכל שכן בבנות ישראל הקדושות שאין לו לשלחה. אלא וודאי מתניתין דהכא שאינה מוטלת על המטה, ומתניתא דהתם. במוטלת על המטה, ושכן דעת הרשב"א. וטעמא דמסתבר הוא. ומכל מקום לגבי אלמנה אינם רשאים לפרוע כתובתה ושתרפא עצמה, דהא רפואתה מדין מזונות, הוא וקיימא לן כאנשי גליל [בסוף הפרק] שאין היתומים יכולין לפרוע כתובתה ושתזון את עצמה:

גמרא מני רבי מאיר היא.

וכתב הריטב"א [ד"ה מתניתין] דלשיטת רש"י נראה דלר"מ כשם שאם כונסה בפחות ממאתים תנאו בטל, כך אם כנסה במאתים ומחלה אחר כך אין מחילתה מחילה, שכן כתב שאינה יכולה למחול תחתיו, וכתב על זה הריטב"א דזה אינו נכון, שתנאי ב"ד לא היה אלא שיכנסוה במאתים, אבל אם מחלה אח"כ מחילה כפרעון היא ומחילתה מחילה, אלא שלדברי רבי מאיר בעילתו בעילת זנות משום דלא סמכה דעתה. אבל תנאו בטל לא אמרינן רק אם כנסה מתחילה ולא כתב לה מאתים.

הא במלכות אחשורוש הא במלכות בן נצר.

רש"י פירש [ד"ה אחשורוש] דהיה מלך גדול וידוע שלא ישא אותן לנשים ואונס הוא, והקשה עליו הרמב"ן [ד"ה הא] דלפי זה אסתר היתה צריכה להאסר, שהרי הושם כתר מלכות בראשה ואמרינן במגילה [י"ג ע"ב] דהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי דאנוסה היא, וכתב דרבינו נ"ר אמר דאכתי סברה דילמא מגרש לה שמא ימצא אחרת נאה הימנה, שהרי כתוב ובהקבץ בתולות שנית, ואע"ג דכתיב והנערה אשר תיטב וגו' תמלוך תחת ושתי, אלמא לשם נישואין הוא, מ"מ כל אחת ואחת אומרת בלבה שמא לא ישאנה שלא תמצא היא חן בעיניו יותר מכמה וכמה, ואם לא תמצא חן תהיה צרורה כאלמנות חיות בבית הפילגשים. וכתב דאין דעתו נוחה בפירוש זה, עיין במה שכתב מדוע אינו נראה לו. והביא מרבינו חננאל שכתב שבויות דאחשורוש הרי הן כשבויות ומותרות לישראל, גנובי לסטאות כגון בן נצר וכיוצא בו אינן כשבויות דאי הוו מצווחן הוו אתו אינשי ומהדרי להו, אלו דברי הרב ז"ל, וכתב דתמיה מילתא אם מבן נצר אתו אינשי ומהדרו להו, כל שכן מלסטים דעלמא, ולמה לא נאסרו מהם. וכתב דנראה דלסטים דעלמא כיון שהם סתם אנשים פחותים אנן סהדי דאונס הוא, והאי דלא צווחן מחמת יראה עבוד, אי נמי דליסטים בעלמא כל יומא מתחבאים מאינשי ואי צווחה קטיל לה, אבל בן נצר אי נמי צווחה לא קטיל לה, שמלך היה ואין דרכו להרוג נשי העם בחנם ושמא היו מורידין אותו או עולין עליו למלחמה והורגים אותו:

והביא שם מגליוני הראשונים פירוש מחוור משניהם, דלתרווייהו לישני בן נצר אינן כשבויות, דאשכחן באגדה דאכרוזי אכריז שלא יאנסו אנשים נשות דאלהיהם של אלה שונא זימה הוא, וזה פירוש נכון, כלומר שאלו היתה אומרת אשת איש אני לא היתה נשבית עמהן, ומשנשבית בידוע שנתרצית בהן ולא אמרה להן כלום, והשאר כולן בין של מלכות בין של לסטות אנוסות הן מן הסתם.

וכתב הרמב"ן דפירוש עיקר הברייתא כך הוא, שבויי מלכות הרי הן כשבויין ומותרות לבעליהן ישראל וחייב לפדותן, שהרי אני קורא בה ואהדרינך לי לאנתו, גנובי ליסטות אינן כשבויות ואסורות ואינו חייב לפדותן, ואע"ג דאיסור שביה גרם לה, כיון דמשום שמא נתרצית הוא אינו פודה.

דף נ"ב ע"א

לא כתב לה בנין דכרין וכו' חייב שהוא תנאי בית דין.

וכתב הר"י מגאש [ד"ה לא כתב] דמה שאמרו כתובת בנין דכרין, הוא לא רק הכתובה שכתב לאמם, אלא תקנו בכל, בין במאי דכתב לה הבעל בין בנכסי נדוניתא היכא דהויא צאן ברזל, עיין בדבריו שהוכיח כן מכמה מקומות.

דף נ"ב ע"ב

רשב"ג תרי קולי אית לה.

וכתב הרשב"א [ד"ה רשב"ג] דהיינו חדא דאינו פודה אפילו פעם ראשונה יותר מכדי דמיה ואעפ"י שהיתה כתובתה מרובה, ועוד אחרת דאפילו פעם ראשונה, אם היתה פרקונה יותר מכדי כתובה אינו פודה אלא כנגד כתובתה. והביא שם דפסק ר"ח בהא כרבי, שאעפ"י שפרקונה יתר מכתובתה, ובאידך פסק כרשב"ג דאין פודין את השבויין יתר מכדי דמיהן, וכן פסק הרי"ף.

רשב"ג אומר אין פודין את השבוים יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם.

כתב הריטב"א [ד"ה רשב"ג]. דיש אומרים דהלכתא כרשב"ג, וכן פסק רבינו חננאל וכן דעת מורי רבינו ז"ל, ומקצת הגאונים פסקו כרבנן, דרשב"ג יחידאי הוא. ובאידך פלוגתא דבסמוך פסק רבינו חננאל ז"ל הלכה כרבי, ואחרים פסקו הלכה כרשב"ג, דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, וכיון דקי"ל דאין פודין את השבוין יותר מכדי דמיהן כשהן שמין אותם יותר מכדי דמיהן כעבד הנמכר בשוק ואין שמין את האדם לפי עשרו דבדמיהם אמרו כלומר דמי גופם,

עשינו עצמינו כעורכי הדיינים.

כתב הריטב"א [ד"ה גרסינן], גרסינן בירושלמי ולא כן תנינן אל תעש עצמך כעורכי דיינים אסור לגלות דינו ליחיד. אימר ידע רבי יוחנן דאתתא כשרה ובגין דכן גלי לה. וכתב הר"ם ז"ל, מהאי ירושלמי שמעינן דהיכא דאי שתיק מחייב, אסור לגלות דינו כי היכי דלפטר מדינא בטענתיה, אבל אי לא מסדר טענתא, אלא דינא הוא דמחוי ליה, מצי מחוי ליה. ושמעינן מינה [מסוגייתנו שאלמלא היה אדם חשוב לא היה מתחרט על מה שנתן עצה] דכל שהוא קרובו ולא הוה האי אדם חשוב מותר לגלות לו דינא, אע"ג דלית ליה דינא עמיה אלא בטענה דאגמריה ובלבד שתהיה טענת אמת.

מתניתין הא דתנן את תהא יתבא בביתי ומתזנן מנכסי ובנן נוקבן דהוו ליכי מנאי יתבן בביתי ומתזנן מנכסי.

הביא הריטב"א [ד"ה מתניתין] דכתבו התוספות בשם ר"י ז"ל שאין בכלל זה לבוש, אלא מזונות ממש, והקשה עליו הרמב"ן ז"ל דא"כ אפילו כלי תכשיט בית נמי לא יהיב לה, ואנן קי"ל דמשתמשת בכרים וכסתות כדרך שהיתה משתמשת בחיי בעלה. ובירושלמי גרסינן להדיא אינון יתבין בביתי ומתכסיין בכסותי, וכל זה דווקא בהני דהכי תקון רבנן ז"ל, ולא דקדקו בלשון המשנה לגמרי, אבל המקבל עליו לזון את חבירו אינו חייב אלא במזונות ממש כלשון הנהוג בין בני אדם, והמוציא מחבירו עליו הראיה דאף לבוש ופרנסה קאמר:

ובענין כתובת בנין דכרין כתב הריטב"א דכתבו רבוותא ז"ל דהאידנא בטלים לכתובת בנין דכרין, שהרי עיקר תקנה היה כדי שיקפוץ ויתן לבתו כבנו, ועכשיו הלוואי שיתן לבנו כבתו. אבל רבינו מאיר ז"ל כתב שאין אנו יכולים לבטל התקנה שתקנו חכמים, ואפילו היה בטל הטעם. ומיהו לא תגבה אלא מקרקע, דהבו דלא לוסיף עלה עצמה שתיקנו חכמים ז"ל וכן דעת הרמב"ם ז"ל וזה עיקר.